

UZUNOVIC KORMÁNYALAKÍTÁSA

A kormánylista — A horvát válság — Matek pöre — A katolikus klérus — Stankovic Radenko akciói — A válság tünetei — A király Zágrábban — A válság kitörése — Uzunovic — Báró Rauch Pál

EZERKILENC SZÁZHARMINC NÉGY január 27-én délben tették le az esküt Sándor király kezébe az Uzunovic-kormány tagjai. A miniszteri lista a következő:

Miniszterelnök: Uzunovic Nikola.
Külgügyminiszter: Jeftic. Bogoljub.
Belügyminiszter: Lázic Zivojin.
Pénzügyminiszter: Gjorgjevic Milorad.
Hadügyminiszter: Stojanovic Dragomir tábornok.
Közoktatásügyi miniszter: Sumenkovic Ilija.
Igazságügyminiszter: Maksimovié Boco.
Közlekedésügyi miniszter: Radivojevic Lazar.
Kereskedelmi miniszter: Demetrovic Juraj.
Erdészeti és bányászati miniszter: Demetrovic Juraj (ideiglenesen).
Középítészeti miniszter: Srkulj Stjepan.
Földművelési miniszter: Srkulj Stjepan (ideiglenesen).
Testnevelési miniszter: Hanzek Lavoslav.
Népjóléti miniszter: Pucelj Ivan.
Tárcanélküli miniszterek: Kojic Dragutin, Andjelinovic Grga, Karamehmedovic Hamdija és Kramer Albert.

A kormány tagjai közül kilenc a szerb, öt a horvát (Demetrovic, Srkulj, Hanzek, Andjelinovic, Karamehmedovic) és kettő a szlovén (Pucelj, Kramer). Két horvát miniszternek azonban két tárcaja van és e tárcák a horvát „tárcaállományhoz” tartoznak, így valószínűleg e tárcákat véglegesen is hordátokkal fogják betölteni. Persze ez nem változtat azon a tényen, hogy minden hatalmi tárca, — a kereskedelmi és a földművelési Jugoszláviában nem az, — szerb kézben van.

Az új kormány nagyjában a megbukott Srskié-kormány tagjaiból került ki. A Srskié-kormány tagjai közül kimaradtak: SrÉkié Milan miniszterelnök és 1933 október 19-e óta ideiglenes földművelésügyi miniszter, Stankovic Radenko közoktatásügyi és Matica Pavle erdészeti és bányászati miniszterek. A jelenlegi közoktatásügyi miniszter a Srskis-kormányban kereskedelmi miniszter volt. A kormánynak az előbbihez képest két új tagja van: maga a premier és Demetrovic. De mindketten már voltak tagjai különböző diktatúra-minisztériumoknak.

EZERKILENC SZÁZHARMINCHÁROM a legteljesebb horvát válság jegyében indult meg. A velebiti felkelés utórezgései még ott vibráltak mindenki idegeiben, mikor a deklarációs sorozat új veszedelmes robbanó anyagokkal telítette az országot és rögtön az újév elején

a katolikus főpapi kar soklelles pásztorlevele a kultúrharc kitörésével fenyegetett.

Meg kell állapítanunk, az esztendő további története nem váltotta be a hozzáfűződő horvát reményeket. A hitlerizmus uralomra jutása elterelte Európa figyelmét a dezolált délszláv állapotokról. A francia-olasz közeledés, a Németország bekerítésére törő francia külpolitika meg egyenesen Jugoszlávia fokozatos külpolitikai emelkedését eredményezte. Az év második felében a balkáni blokk kiépítésének terve a realitás világába lépett. Ha nincs is végleges és teljes siker, a struccpolitika aligha szolgálná a magyar érdekeket.

A politikai rezon azt diktálta, hogy a délszláv kormány a kedvező külpolitikai helyzetet a belpolitika rendezésére használja fel. Nem állítjuk, hogy nem történtek ilyes kísérletek, de a kísérletek nem viselték magukon a komolyság minden jegyét. Belgrád elbizakodva a külpolitikai sikerek miatt és túlbecsülve a horvát nemzeti küzdelem egyes olyan tüneteinek jelentőségét, melyek az elernyedés jeleit mutatták, azt hitte, hogy a behódoltatás minden komolyabb engedmény nélkül is hamarosan bekövetkezik.

Nem kell elfelejtenünk, hogy a diktatúra urai minden meg egyezéssel csak veszíthetnek. Az államérdeknek az önérdék fölé való helyezése a mai délszláv rendszer kalandoraitól nem várható. A legmérsékeltebb horvát követelések sem szerényebbek a föderációnál. Viszont a király alapítója változatlanul az, amit a diktatúra kikiáltása előtt Pribicevicnek így fogalmazott meg: Inkább amputáció, mint föderáció! Még a diktatúrával szemben álló szerbiai politikusok egy része is azt kérde, ha a föderációt emlegetik: hát akkor miért viseltünk háborút? A diktatúra dogmává tette, hogy minden fejlődésnek az oktrojált álkormányból kell kiindulnia. És mikor a szerb radikális párt hajlandó volt formailag e tételt is elfogadni, a rendszer mégis megakadályozta új szervezkedését, mert érezte, hogy csak formai behódolásról van szó és mert a radikális párt feltámadása veszedelmezte volna hatalmi monopóliumát.

Ily viszonyok közt a belpolitikai helyzet konszolidálása nem sikerülhetett. A kormány az egész éven át folytatta a velebiti felkelés bűnrészeseinek üldözését. A kiszabott börtönbüntetések évszámainak összege immár az ezrekben jár. Pedig az igazi megtorlás, a gyilkosságok, a vallatás alatt elpusztuló vagy nyomorékká tett foglyok százai, az ártatlan lakosság véresre verése, kifosztása stb. semmiféle statisztikában nem szerepel. A horvát kedélyek lecsillapítására a diktatúra a terror eszközt tartja a legcélravezetőbbnek.

A HORVÁT NEMZET VEZÉRÉNEK elítélése is a megfélemlítés eszközei közzé tartozik.

A nemzet vezérét Zágráb kellő közepén tartóztatták le. Először Boszniában internálták, majd Belgrádba szállították. Mindez minden ellenállás nélkül, simán bonyolódott le. Maceket az öt pont miatt az államvédelmi bíróság elé állították, bár e pontok kiadása után majdnem egynegyed évig semmi megtorló lépést nem tettek ellene és egy újabb negyedév múlt el, míg a bíróság az ügyet tárgyalás alá

vette. Macek 1933 április 24-én állott bírái elé, harmadik évfordulóján annak, hogy első felmentéssel végződött pörét megkezdték. Védelmére 400 ügyvéd jelentkezett, de az államvédelmi bíróság közülök csak a szerb Kostic Milant, Pribicevic egy hívét fogadta el. Macek hat híve önként jelentkezett tanúnak. A bíróság elutasította őket és mikor ezek az urak egy nyomtatott lapon azonosították magukat Macekkel, még Belgrádból is kitoloncolták őket. Így a pör a vádirat felolvasására, a vád- és védbeszédre és Macek végszavára zsugorodott össze. A tárgyalás két napot vett igénybe és pár nap múlva kihirdették az ítéletet.

A vád az volt, hogy az 1932 november 7-1 öt ponttal Macek a volt Monarchiától lecsatolt délszláv részeket el akarta szakítani Jugoszláviától. A vád szerint az öt pont azt követelte, hogy Jugoszlávia az 1918 december 1-ét közvetlenül megelőzőt állapotba helyezendő, ami azt jelenti, hogy Szerbia legyen a szerb király és a szerb kormány alatt, míg a Monarchia részei álljanak a zágrábi Nemzeti Tanács és az e Tanácstól kinevezett kormányok alatt. Az öt pont szerint Jugoszlávia jövő szervezetét illetőleg e két államnak kell egymással megegyeznie. De mi lesz, ha a két állam nem tud egymással megegyezni? Az öt pont egész szelleme és Maceknek külföldi lapokban megjelent különféle nyilatkozatai világosan elárulják, hogy ez esetben bekövetkezik az elszakadás. Macek tehát a délszláv királyság területének egy részét el akarja szakítani az államtól, ami befejezett hazaárulás.

A váddal szemben a horvát nemzet vezére a következőképpen védekezett. Szerinte az öt pont bizonyos politikai szervezkedés bázisának tekintendő. A régi paraszt-demokrata koalíciót közös programmal egy nevezőre akarták hozni, hogy egy párttá alakulva felvegyék a tárgyalás fonalát a régi szerbiai pártokkal. Az öt pont nem a nyilvánosság számára készült, hanem pro foro interno. Az 1918-as alapra való visszatérés nem tényleges, hanem jogi visszatérést jelent. Az 1918 november 9-i genfi deklarációt, — ez egy dualisztikus berendezésű, két szuverénitással bíró Jugoszláviát tervezett, de a szerb kormány és Pribičević az egyezményt elgáncsolták, — elismeri. Az elszakadás háború nélkül nem hajtható végre, ezért próbálta meg a horvát kérdés megoldását Jugoszlávia határain belül.

A bíróság a vádirat okoskodását tette magáévá. Macek védekezését azonban enyhítő körülménynek fogta fel, mellyel ez bűnét jóvá akarta tenni. Ezért polgári jogainak épségben tartásával három évi börtönrre ítélte el.

Csekély nézetünk szerint a vád egészen helyesen kommentálta az Öt pontot. Folyóiratunk 1933 januári számában, oly időpontban tehát, mikor még Macek nem volt letartóztatva és szó sem volt a pörrol, mi is így magyaráztuk a kissé konfúzusan megfogalmazott öt pontot. A genfi deklarációnak elfogadása Macek részéről taktikai fogásnál másnak nem minősíthető, hiszen ez csak Pasicot és Korosecet kötelezhette, amíg az előbbit a szerb kormány, az utóbbit a Nemzeti Tanács nem dezavualta. Macek elképzelheti a délszláv kérdés rendezését oly módon, ahogy ezt a genfi deklaráció kontemplálta, de egyoldalú nyilatkozattal a genfi deklaráció nem minősíthető jogérvénnyel

bíró határozatnak. Meghártrálása a bíróság előtt nem volt szerencsés eljárás. Mint jogász, jól tudta, hogy a genfi deklaráció pontjainak hangoztatása a mai Jugoszláviában éppúgy büntetendő cselekmény, mint a szeparatizmus hirdetése. Ha arra a meggyőződésre jutott volna, hogy a horvát kérdést Jugoszlávián belül kell megoldania, akkor sem lehetett jó taktika kártyáit egy bírói tárgyaláson felfedni. Ez csak arra volt alkalmas, hogy Belgrádban azt a hiedelmet erősítse meg, hogy a horvát behódolás a közeljövő zenéje.

A SOKOLELLENES PÁSZTORLEVÉL által felkavart hullámok lassan elcsendesedtek. Don Ivanisevic Ferenc spalatói kanonokot, aki nyíltan helytelenítette a pásztorlevelet, püspöke ugyan megrendszabályozta, de a király szenátorrá nevezte ki és Ivanievic a szenátusban és másutt büntetlenül támadhatta a főpapi kart. Ucellini cattarói püspök, aki az első támadások után otthagya a főpapok frontját, mikor a ragúzai püspök megtagadta a sokolzászlók megáldását, nem törődve azzal, hogy más püspökség híveiről van szó, a megáldást elvégezte. A király, hogy megelégedését kifejezze, Rosandić szobrással elkészíttette a püspök mellszobrát és a dedinjei királyi palotában állíttatta fel. Azt azonban nem akadályozhatta meg, hogy a pápa az elaggott főpapot 1933 októberében tartós üdülésre szülőhelyére, Lopudra, ne rendelje. Viszont a katolikus egyháznak túrnie kell, hogy az igazságügyminisztériumban, — a kultuszügyek ide tartoznak, — dr. Cicic Ágost ferences legyen a katolikus ügyek referense, aki szükségesnek tartotta, hogy a sarajevói merénylet évfordulóján Princip sírjánál megjelenjék és ott a merényletet dicsőítő beszédet tartson. Garic banjalukai püspök 1933 július 8-i pásztorlevelében a Narodna Odbrana horvát- és katolikusellenes gyülekezetnek mondta, ami meglehetősen vihart keltett, bár a püspök állítása köztudomás szerint teljes mértékben fedi a valóságot.

A kormány folytatta katolikusellenes működését. Intézkedései között a legkirívóbb a vallásoktatásról szóló kormányrendelet, mely az ősz óta érvényben is van. A rendelet szerint a vallásoktatás az elemi és a középiskolákban kötelező. Az elemi és a polgári iskolák hitoktatóit az illetékes egyházak ajánlatára a báni kormány, a középiskolák és tanítóképzők hitoktatóit a közoktatásügyi miniszter alkalmazza. Az egyház vagy a báni kormány javaslatára a miniszter a hitoktatót elmozdíthatja és amennyiben az egyház a hitoktatással nem törődik (!), a báni kormány, illetőleg a miniszter saját hatáskörében gondoskodik a hitoktatásról. A hitoktatás menetét, egyetértésben az illetékes egyházzal, a miniszter írja elő. Az egyház évenként egyszer (!) ellenőrizheti a hitoktatást. A tanulók vallási kötelességeit, egyetértésben az egyházzal, a miniszter írja elő. Világos, hogy minden hatalom a miniszter kezében van.

Bauer zágrábi érsek, hosszú hónapok után először, július folyamán Belgrádba utazott és felvette a tárgyalás fonalát a kormánnyal. A sokol kérdésben megtalálta a modus vivendit. Érseksége területén a sokolelleses pásztorlevél épségben tartása mellett a papok azoknak a sokoloknak, amelyek kijelentik, hogy keresztény alapon állanak,

zászlait megáldhatják. Bauer példáját más püspökök is követték. A kiengesztelés jegyében a király a tűzvészt szenvedett diakovári katedrális javítására százezer, majd a zenggi székesegyház restaurálására kétszázezer dinárt adott. Srskic Kariin, az új marburgi püspök, beiktatásán személyesen résztvett. 1933 december i-én, Jugoszlávia megalakulásának tizenöt éves évfordulóján a katolikus templomokban mindenütt ünnepélyes Tedeum volt és a püspöki székhelyeken többnyire maguk a püspökök szolgáltatták a szentmisét, öszentsége az év végén honorálta a délszláv katolicizmus egy régi óhaját, mikor az eddig a görzi érsekség alá tartozott laibachi és vegliai püspökségeket közvetlenül a Vatikánnak rendelte alá.

A szabadkőműves szellemű diktatúra soha őszintén nem békülhet meg a katolicizmussal. De igen nagy a különbség 1933 és 1934 januárjának délszláv katolikus közhangulata között. A diktatúra továbbra is minden módon támogatja a pravoszlávia és ókatholikus egyház előretörését a katolikus területeken,— az előbbinek az új pravoszláv zágrábi érsek, Dositej, az utóbbinak Kalogjera Marko zágrábi püspök a főzászlóvivője; az utóbbit az ókatholikus egyházak utrechti uniója kiközösítette, ámde Belgrád tartja, — a katolikus egyház engedékeny magatartását Srskicék némi joggal a horvát ellenállás gyöngülése egyik jelenségeként könyvelték el.

STANKOVIC RADENKO közoktatásügyi miniszter ismételten tárgyalta Bauer érsekkel és más katolikus egyházfőkkel. E tárgyalások is hozzájárulhattak ahhoz, hogy egy a diktatúra szájaíze szerint való szerb-horvát megegyezéssel próbálkozzék meg.

Stankovic Bécsben szerzett orvosi diplomát. Azután sokáig Zágrábban élt, majd a belgrádi egyetem orvosi karának lett tanára. Mint vezető szabadkőműves ember nagy befolyásra tett szert az udvari kamarillában. Még zágrábi tartózkodása idején kapcsolatba került Pribiceviccel és híveivel, Pribicevic pártjának, tagja is volt. A diktatúra kikiáltása után Demetrovic Juraj útján tovább is fenntartotta a kapcsolatokat, amint ezt Pribicevic a diktatúráról írt nagy könyvében (Pribitchevitch Svetozar: La dictature du roi Alexandre. Paris 1933, 324 l. 8°) megírja. Az álparlament életrehívása után a király Stankovicot szenátorrá, majd Srskic második kormányának megalakulásakor 1932 november 5-én közoktatásügyi miniszterré nevezte ki. A király 1933 nyarának egy részét a plitvicai tavaknál, Horvátországban töltötte. Már akkor feltűnt Stankovic gyakori audenciázása és miniszterelnöki megbízatásáról terjedtek el hírek. Predavec József parasztpárti vezető embernek július havában történt meggyilkolása és erre válaszul Radic egy áruló hívének, Neudörfer Mirko volt diktatúra-miniszternek augusztus havában történt lelövése, — az előbbi diktatúrahű, az utóbbi horvát forradalmár elemek cselekedete, — egyelőre lehetetlenné tettek minden békítő akciót, amellyel minden jel szerint a közoktatásügyi miniszter már akkor foglalkozott.

Stankovic azonban nem adta fel a játszmát. A szeptemberi és októberi választások, melyek a hivatalos jelentések szerint a kormány

fényes győzelmével végződtek, a valóságban nem voltak szemérmetlen világesalásnál egyebek. A bánok hivatalos rendeletekben előre megszabták az eredményeket. A lakosság óriási többsége bojkottálta a választásokat. A képviselőházban a bojkottról és a hamisításról megdöbbentő adatokat olvastak fel még kormánypárti képviselők is. Hozzávéve ehhez az egyre növekvő pénzügyi válságot és a kedvező külpolitikai helyzetet, a Srskic-rezsim leváltása sürgősnek mutatkozott.

Az álfelment őszi ülészaka válsághírek közepett teljes bizonytalanságban kezdődött. Október 20-án a két ház új elnökséget választott. A választás folyamán oly jelenségek merültek fel, melyek nyilvánvalóan elárulták a lappangó válságot. A képviselőház ugyan megválasztotta a régi elnökséget (elnök: Kumanudi Kosta, alelnökök: Kovacevic Karlo, Hasanbegovic Avdo és Popovic Kosta), de a kormánypárti Trbic Vasilije 70 szavazatot (305 a képviselők száma) kapott és nyílt titok volt, hogy Maksimovic miniszter mellette agitált. A szenátus élére új elnökség került. Pavelic Antal eddigi elnöknek — össze nem tévesztendő az emigráns Pavelic Antallal! — mennie kellett, mert Pribicevic Svetozar említett francia könyve 116-ik oldalán megírta, hogy kezei között van a gospici kir. ügyészség 1931 augusztus 17-i vádirata, melyben egy gospici bankbukással kapcsolatban Pavelicnak sikkasztásért való letartóztatását kéri. Pavelié erre behódolt a diktatúrának és a vádiratot a zágrábi főügyész elfekette. Pavelicet, a tisztos horvát politikai múlttal bíró „államférfiút“ a diktatúra a szenátus élére állította. Most, hogy küldt a dolog, a belgrádi diplomácia miatt el kellett ejteni. A feltűnés elkerülése végett vártak elnöki mandátumának leteltéig és nemcsak őt menesztették, hanem kicserélték az egész elnökséget. (Elnök: Tomacic Ljubomir földművelésügyi miniszter, alelnökök: Ploj Miroslav és Krulj Uros.) Hogy a földművelési tárcát maga Srskis vette át és tudunkkal nem tett előterjesztést a tárca végleges betöltésére nézve, elárulta, hogy a premier pesszimiztikusan ítélte meg kabinetje helyzetét.

November közepén a horvát emigráns-sajtó jelentette, hogy a reszort miniszterek sorban le akarnak mondani, mert a pénzügyminiszter nem tudja dotációjukat tárcáik rendelkezésére bocsátani. A király a lemondásokat nem fogadta el, hanem azt követelte, hogy a kormány a paraszt adósságok kérdését rendezze. Ezzel egyrészt a tömegeket akarta megnyerni, másrészt a relatíve rendezett pénzügyi és politikai helyzet lehetővé tette volna egy francia kölcsön felvételét. Persze a paraszt adósságok rendezése pénz nélkül elég nehéz feladat volt. Cenkcic Juraj kormánypárti képviselő egy parlamenti felszólalásában nyíltan inflációt követelt. Okoskodása szerint öt-hatmilliárd dinár forgalomban levő pénz nem lehet akkor elég, mikor az állami költségvetés tizenkét, a banátusoké nyolc és a községeké ötmilliárd dinárra rúg. Pár nappal ezután Bozic Milan pravoszláv esperes kormánypárti képviselő a Krivaja erdei vállalat visszaélései miatt sürgősinterpellációt jelentett be. Matica erdészeti miniszter a sürgőséget ellenezte, de a képviselőház a minisztert leszavazta. Matica nem mondott le, de az Uzunovic-kormányból való kimaradása alighanem ezzel az üggyel áll összefüggésben.

A kormány 1932 november 18-án beterjesztette az 1934 április 1-ével kezdődő költségvetési év budgetjét. A költségvetés az állami kiadásokat 6.914 millió dinárban, az állami vállalatokét 3.257 millió dinárban irányozza elő, ami a jelen költségvetéshez képest 267 millió megtakarítást jelent. A budget az előterjesztés szerint teljesen egyensúlyozott, amiben senki sem hitt. Pár nap múlva Srákcic beterjesztette a paraszt adósságok rendezéséről szóló javaslatát. E szerint 1934 november 15-étől számítva 12 év alatt kötelesek a parasztok adósságaikat megfizetni. Hogy hitelezőik teljesen tönkre ne jussanak, követeléseiket ötven százalékig lombardírozhatják. E célra az első három évben egymilliárd dinár áll rendelkezésre. Ezután egy végtelen, szinte fejtántorító sorozata következett az adó- és illetékemelési tervezeteknek. A kormánypárt laibachi vezérorgánuma, a Jutro, nyíltan beismerte, hogy a pénzügyi helyzet katasztrófális és ezen a kormány csak etappokban tud segíteni. Mielőtt a kormány bármit is elárult volna ezekről az etappokról, december 4-én kiadta a pénzügyi intézetek szanálásáról szóló rendeletét. E rendelet logikus következménye volt a paraszt adósságok rendezésének. Minden pénzügyi intézetet kiszolgált a kormány mindenhatóságának, de majdnem minden tartozásuk rizikóját is átruházta az államra.

Érthető, hogy a válsághírek szaporodtak. A királyné rövid zágrábi látogatását november havában azzal hozták összefüggésbe, hogy Mazuranic Zelimir volt horvát diktatúra-miniszternek a király felajánlotta volna a miniszterelnökséget, vagy a külügyminiszterséget, de az ellenzékbe lépett horvát politikus az ajánlatot visszautasította. A horvát emigráns-sajtóban december elején már felmerült Uzunović megbízatásának híre. Két volt radiéianus képviselőnek, Baćinić Rude-nak és Mactrović Ljubának, Uzunovićcal való hosszú tanácskozásait ezzel hozták kapcsolatba.

Feltűnő volt, hogy a bolgár cári pár belgrádi látogatása alkalmával mennyire előtérbe helyezték a hajdan a diktatúrával tartott, de azután ellenzékbe lépett horvát politikusokat. Feltűnő volt az is, hogy a bolgár felségek távozása után a szerb királyi pár azonnal Zágrábba utazott. Egyidejűleg híre terjedt, hogy Maček amnesztiát kap. Mikor közvetlenül karácsony előtt Macek Iván, nyugalmazott megyei főmérnök, a horvát nemzet vezérének atyja 88 éves korában elhunyt és temetésére Macek Vladimirt Mitrovicáról Zágrábba hozták, a külföldi sajtó ezt amnesztiaként jelentette.

Emigráns-hírek szerint Maceket és az egyévi büntetését ugyancsak Mitrovicán töltött Pernar Ivánt az ősz folyamán különféle ajánlatokkal környékezték meg, de eredménytelenül. Az amnesztiára híre, csekély nézetünk szerint, csak hangulatkeltés volt, mely a királynak melegebb fogadtatást akart biztosítani Zágrábban és azokat, akikre Stanković kivetette a hálóját, a megegyezés perfektuálására igyekezett bírni. A melegebb fogadtatásból nem lett semmi. A lakosság visszautasító magatartást tanúsított. Megint csak a diktatúra kreatúrái sűrűgtek-forogtak a fényes ünnepeken. A király 11 napig bírta a jéghideg közhangulatot. Mikor azután a forradalmárok rendbontásokra vetemedtek, sőt állítólag merényletet is terveztek ellene,

Veldesre ment vadászni. Onnan két napra még egyszer visszajött, azután Belgrádba távozott. A királyi látogatást a legjobban az jellemzi, hogy ugyanakkor, mikor a királyi autókat a félig üres utcákon polgári ruhás detektívek éljenezték, Macek Iván temetésén tízezrek tolongtak. Az alig kiszabadult Pernart a temetésen tartott szónoklataért ismét letartóztatták.

Stankovic természetesen nem hitt abban, hogy Macekkel már most meg lehet egyezni. De lehetségesnek vélte más horvátok megnyerését és ezzel a konszolidáció megkezdését. Úgy látszik, két irányban is próbálkozott. Az egyik a klérussal való megegyezés volt. Bauer érsek a székeskáptalan élén a székesegyházat meglátogató királyi párt egy hűségűtől és hódolattól csepegő szónoklattal üdvözölte. E külsőség mögött valami rejtőzött. December elején a kormány új testnevelési törvényt szavaztatott meg, mert az államosított sokolhoz fűzött remények nem teljesültek. Jugoszlávia fiainak mindössze 2%-a tagja a sokolnak. Az új törvénnyel a sokol jelentősége egészen háttérbe szorult. Így a diktatúra mai formájában elejtheti a sokolt. Stankoviék azt remélték, hogy az egyháznak nyújtandó engedelmekkel a horvát és a szlovén nemzetek egy igen jelentékeny rétegével meg lehet egyezni. Az a tény, hogy a több mint egy év óta internált és jelenleg Lesina szigetén őrzött Koroáéc minden szerb közeledést visszautasított, nem vall arra, hogy Stankovié reménye teljesül. Nem képzelhető el, hogy a horvát vagy a szlovén katolicizmus kapható volna a nemzeti ideálok megtagadására. Más az megalkudni kizárólag egyházi téren és más az vállalni a megalkuvás szellemének átültetését politikai térre.

Stankovic tárgyalásainak másik csoportja a diktatúra horvát parlamenti ellenzékével és az utóbbi évek küzdelmeitől magukat távol tartott horvát politikusokkal folyt. Nem ismeretesek e tárgyalások részletei, de a diktatúra jelenlegi kibontakozási ötletei mellett alig képzelhető el, hogy magukat félig-meddig is komolyan vevő horvát politikusok modus vivendit találjanak nem a diktatúrával, hanem akármilyen királyi kormánnyal. Hogy ezek a tárgyalások valóban folytak, azt Andjelinovié dalmát-horvát miniszter egy beszéde igazolja. Andjelinovié január elején a spalatói délszláv olvasókör évi közgyűlésén kijelentette, hogy neki, mint délszláv nacionalistának, mellékes, milyen az állam szervezete, a fontos a nemzeti eszme kiépítése. Szemére hányva az ellenzéknek, hogy csak a rombolásban ért egyet, szükségesnek tartja, hogy a horvátok betöltsék azokat a sorokat, melyek az ellenzék absztinenciája következtében üresek maradtak. Ilymódon valósulna meg a legjobban a teljes egyenlőség elve. E beszédbbe akár a föderáció is belefér. Stankovié sem ért célt ez akcióval. Úgy látszik, mindössze annyi pozitívum történt, hogy a király zágrábi tartózkodása alatt eléje vezette Dimovic Danilót, aki kifejtette saját megoldási nézeteit. Dimovic bosnyák szerb, aki a bosnyák saborban a „császárhű“ szerb csoportnak volt a feje, majd a horvát-szerb koalíció programjával a horvát és a magyar országgyűlés tagja. Az összeomlás után leszorult a politikai élet porondjáról, mint általában az „osztrák“ nevelésű, európai műveltségű és modorú, a volt Mon-

archia területéről kikerült szerbek túlnyomó része, még ha a nagyszerb törekvések odaadó hívei voltak is. Dimovic egy a diktatúra nem exponált embereiből és a politikai életben az utóbbi években részt nem vett politikusokból új kormány alakítását ajánlotta. Ez a kormány az általános titkos választói jogot helyreállítaná és új szabad választásokat írta ki. Az új skupstina aztán a jelenlegi alkotmány kereteihez alkalmazkodva a kialakuló többséghez képest új alkotmányt dolgozta ki. Dimovic tervének a legnagyobb előnye az volna, hogy egy-két évi átmenetet biztosítana, ami a szenvedélyeket lecsillapítaná. A király szempontjából a legnagyobb hátránya az, hogy semmi garanciát nem nyújt, nem kerekednek-e az új választáson a szeparatista elemek felül. Ezért is utasította el a korona.

Ezzel a zágrábi úthoz fűzött remények megsemmisültek. A Srákié-kormány helyzete azonban változatlanul rossz maradt. A pénzügyminiszter javaslatai továbbra is osztatlan visszatetszéssel találkoztak, az álfalament kormánypárti tagjainál is. A kormány kétszer is kénytelen volt újabb átdolgozás alá venni őket, de még mindig maradt egy sereg „rezervált” szakasz, melyek kérdésében nem sikerült az ellentéteket áthidalni. A dolog odafajult, hogy a drávai bánátus képviselői, szenátorai, sőt aktív miniszterei külön konventikulumban szögezték le követeléseiket a kormánnyal szemben. A belgrádi álfalamentben ezzel via facti felütötte fejét a szlovén szeparatizmus, melynek jelenségei otthon állandóan tapasztalhatók. Ebben a feszült helyzetben Srskic le akart számolni Stankoviccal, talán abban a reményben, hogy a zágrábi kudarc után könnyebben ledöfheti ellenfelét. Miután január 19-én az Avala a válság híreket a leghatározottabban megcáfolta és Stankovic külön kijelentette, hogy a válság ügyében senkivel sem tárgyalt, január 20-án a miniszterelnök közoktatásügyi miniszterét a minisztertanácson felelősségvonta illojális viselkedése miatt. Parázs veszekedés után Stankovic lemondott. Erre másnap az egész kormány elhatározta lemondását. A lemondást a zágrábi kisántánt-konferenda miatt pár napig titokban tartották. Otthon csak január 25-én hozták nyilvánosságra.

A KORMÁNYVÁLSÁG KITÖRÉSE és az új kormány kinevezése között eltelt hat nap alatt a király sokakat meghallgatott. Egy gyökeres rendszerváltozás lehetősége is mérlegeltetett. Emigráns-hírek szerint szó volt nyílt katonai diktatúráról is. Ez esetben Nedic Milan tábornok, az üszkübi hadtest parancsnoka, lett volna a miniszterelnök. Azután szó volt Marinkovic Voja miniszterelnökségéről. Marinkovió állítólag új választásokat írt volna ki és a régi pártokkal iparkodott volna megegyezni. Mind Nedic, mind Marinkovic ilyen megbízatása egyenlő lett volna a királyi politika fiaskójának bevallásával. Erre a király nem tudta elhatározni magát. Maradt tehát a rendszer. Vitás csak a premier személye volt.

A király választása Uzunovicra, a kormánypárt elnökére esett. Uzunovic egészen jelentéktelen ember, akit az udvari kamarilla Pasic elgáncsolása után egyszer már a miniszterelnöki székbe emelt

(1926 április 8—1927 április 17). Egyévi miniszterelnökségét a teljes káosz jellemezte. Alatta bomlott fel a radikális-radicianus és jött létre a radikális-szlovén koalíció. Egy év alatt a kormány hatszor bukott meg és alakult újjá. A miniszterek jöttek-mentek, úgyhogy alig lehetett már kiigazodni közöttük. A radikális párt frakciókra bomlott és hogy a frakciók bentmaradtak a pártban, az csak növelte a bizonytalanságot. Mindezt a premier csodálatos közönnyel nézte. Senkisé tudta, miért jött, talán maga a legkevésbé, nem tudta senki, mi lesz holnap, Uzunovicot alig is érdekelte és végül általános derűtségben távozott. Pribicevic feljegyzi róla, hogy szeretett idegen szavakat használni, bár nem mindig értette őket, amin az újságírók sokat csúfolódtak. Azt is állítja, hogy aktív miniszterelnök korában zabot szállított az államnak. A diktatúra kikiáltása után tárcanélküli miniszter lett, Az alkotmány-oktroj után a kormánypárt elnökévé tették. A diktatúra alatt folyton azt hirdette, hogy Jugoszláviában elég, ha egy ember gondolkozik, a király, a többiek engedelmessé legyenek.

Talán ez a tétéle ajánlotta most kinevezésre. Uzunovic ideális átmeneti miniszterelnök. Neki minden mindegy. Mindent elfogad és mindennek az ellenkezőjét is. Kormányát is valószínűleg előírták neki. A király salomoni ítélettel a két ellenfelet, Srskicet és Stankovicot, kizárta belőle. Miután Srskicnek több bizalmasa is van a kormányban, Stankovic behozhatta a maga barátját Demetroviéot, akit 1933 május 9-én Srskic panama-vádak miatt távolított el a kormányból, amiről már volt szó a Szemle hasábjain. Miután a pénzügyminiszter megmaradt, Uzunovicék vállalják az ő javaslatait. A legújabb hírek szerint sikerült is a javaslatokat többszörös toldozással-foldozással a képviselőház pénzügyi bizottságával elfogadtatni. Ezenfelül a költségvetést kellene tető alá hozniok. Ennek április 1-ig meg kell történnie. Egyéb feladat aligha vár a kormányra.

Uzunovic kinevezésével a király néhányhónapi időt akart nyerni arra, hogy újabb mérlegelés alá véve a lehetőségeket, valamilyen döntő lépésre szánja el magát. Ha váratlan külpolitikai bonyodalmak, vagy Uzunovicnak még az eddiginél is nagyobb tehetetlensége nem állják útját a király rendelkezéseinek, a következő hetek és hónapok Jugoszlávia történetének legizgalmasabb korszakai közzé fognak tartozni. Sajnos, a legérdekesebb dolgok, előreláthatólag, a kulisszák mögött fognak lejátszódni és a krónikás csak a döntés után fogja rekonstruálhatni az eseményeket.

A MÚLT EGY ÁRNYÉKA tünt el az öröklétbe. 1933 november 29-én meghalt nyéki Rauch Pál báró, volt horvát bán. Vele a Rauch-család címere lefordult. Atyja, báró Rauch Levin bán, az 1868-i kiegyezés horvát megalkotója volt. Rauch Pál jogi tanulmányait Pesten végezte el. Erős horvát, nemzeti érzését, a Habsburg-házhoz való törhetetlen hűségét és magyarórságát az atyai háztól hozta magával. Gróf Khuen-Héderváry Károly húszéves bánágának (1883—1903) utolsó harmadában kezdte meg politikai pályáját, élesen támadva a zabbal és korbáccsal kormányzó bánt. Az ifjú Rauch e szereplésével meglehetősen népszerűsége tett szert. A század elején

először a horvát-szerb koalícióval próbált együttműködni, de belátva kártyáikba, visszatért a régi unionista-párt (1865—1873) hagyományaihoz és a horvát jogpárttal kereste a megértés útjait. A jogpárt nem ismerte el a kiegyezést, de Habsburg-hű és fajhorvát párt volt. Rauch arra törekedett, hogy a magyar-horvát kiegyezés korszerű reformjával megnyerje a jogpártot és vele törje le a nemzeti párt bukása (1906) után a horvát-szerb koalícióban testetöltött délszláv-egységi tendenciákat. A magyar-horvát unió utolsó évtizedében ez a rauchiana conceptio volt az egyetlen komoly kísérlet az unió és vele a horvát nemzeti eszme megmentésére. E koncepció diadalának útjában azonban igen nagy nehézségek állottak. A dualizmus megmerevedett. Sem magyar, sem osztrák felelős helyeken nem találhatott megértésre semmi olyan kísérlet, mely, ha csak következményeiben is, a hagyományos kereteket érintette volna. A Szent György-téren dogma volt a magyar-horvát kiegyezés változhatlansága. A kiegyezést tagadó jogpárttal való barátkozás gyanússá tette Raucht. A horvát intelligencia meg egyre kritikátlanabban kergette a délszláv egység ködképeit.

A horvát-szerb koalíció a magyar-horvát kiegyezés formai elismerése árán 1906-ban uralomra jutott. Egy év múlva felbomlott a barátság a magyar és a horvát-szerb koalíció között a vasúti szolgálati pragmatika azon pontja miatt, mely kimondta, hogy a MÁV szolgálati nyelve mindenütt (tehát Horvátországban is!) a magyar. A Wekerle-kormány most a horvát-szerb koalíció letörésére törekedett. Előbb Rakodczay Sándor (1907—1908), majd Rauch (1908—1910) bánóságával kísérletezett. Rauch a legrosszabb viszonyok közt jutott uralomra. A vasúti szolgálati pragmatika nyelvi rendelkezése kétségtelenül horvát kiegyezési sérelem volt. Az ellene való bátor küzdelem a koalíciót népszerűvé tette Horvátországban. Rakodczay a sabort feloszlatta és Rauch kénytelen volt rögtön bánága elején választatni. A választás a koalíció nagy győzelmével végződött. Rauch elnapolásokkal és végül feloszlattással mesterkedett. Közben kitört előbb az annexió válság, majd a magyar koalíciós kormány válsága. Sohasem volt idő és kedv a horvát ügyek rendezésére, még kevésbé a Rauch által kívánt gyökeres reformok életbeléptetésére. Mikor gróf Khuen-Héderváry Károly magyar miniszterelnökké lett, régi ellenfelét elejtette. Négy bán váltogatta Rauch után egymást. Végül az egész vonalon győzött a koalíció és az összeomláskor végrehajthatta régóta előkészített tervét.

Rauch Pált bukása után Horvátországban mindenki a jövő emberének tartotta. Barát és ellenség egyaránt. Senkisé nem tudta elképzelni, hogy a Monarchia nem teszi meg azt az utolsó kísérletet Horvátország megmentésére, amit a rauchiana conceptio megvalósítása jelentett volna. Az összeomlás óta egész sereg nyilatkozatból tudjuk, hogy a horvát-szerb koalíció őt és a jogpártot tekintette egyetlen komoly ellenségének. 1917-ben az Esterházy-kormány megalakulásakor a Rauch-jogpárti kormány kinevezése hajszálon múltott. Korocec gáncsolta el a királynál. Ezzel a déli végek sorsa meg volt pecsételve.

1918 szeptember első napjait egy kis társaság Martijanecen, Rauch ősi kastélyában töltötte: a házigazda; Sufflay Milan zágrábi egyetemi tanár, Rauch legintimebb barátja, azóta a horvát nemzet vértanúja; Frank Ivó jogpárti képviselő, aki még nem tudta, hogy pár hónap múlva ő lesz az első horvát emigráció vezére és Budapesten fogja az emigráns keserű kenyerét enni hosszú évek beláthatatlan során át; a társaság negyedik tagja az volt, akit Rauch nevezett el a leghorvátabb magyarnak. Gyönyörű napfényes, nyáriás idő volt, de a levegőben valami édeskés, túlérett, morbid illat terjengett és a társaságra is minduntalan mélységes melankólia ült rá. Minden oly csendes, oly gyanúsán csendes volt. Az elhanyagolt öreg parkot elborította a ciklámenek beláthatatlan lila tengere. Az élet jegyeit varázsolta rá, mintha nem díszes halotti leplet vonna a haldokló természet oszlásának első jeleire. Fatomyából a láncreavert méteresvén bagoly, — Rauch régi foglya és barátja, aki csak az ő kedveskedését tűrte morogva — rikácsoló huhogása hallatszott néha.

A vén bagoly mintha Rauch képmása volna. Bivalyerejével ott vergődött a láncon, míg a verebek szabadon garázdálkodtak. Rauch is ott vergődött tehetetlenül birtokán, pedig Horvátország mennykövei forrtak benne. Illúziók nélkül várta a véget; mindnyájunk reménye, szemefénye, az ősi Monarchia agonizált. Rauch szívében annyi sír: egyetlen szerelme a szép magyar grófleány, aki nem lehetett az övé, a hűtlen feleség, az elzüllött fiú, egekbe törő politikai eszméi. Most hát el kell temetnie azt is, kiért maga és ősei mindig mindenüket kockára vetették!

Mi ifjabbak még reméltünk és végtelen kombinációink őt is megmegnyugtatták. A hajnalba nyúló vacsorákon a remény kerekedik felül. Szeptember a szőlő és a bor izzó bíboráról kapta horvát nevét (rujan). Ott a „palotában“ (ebédlő), ahol a falakon másfél századon át azok az arany és ezüst tányérok függtek, amelyeken egyik őse Mária Teréziát vendégelte meg, a régi Rauch ki-kitört minden szenvedélyével, féktelenségével, egy egész férfi sok-sok gyöngéjével, de igazi lovagiasságával és lebilincselő kedvességével. Fel-felcsattantak pajzán tréfái, németül írt pajkos versei és megcsendültek a zongorán magaszerezte édes-bús dallamai, hogy a közelgő napvilág ismét sötét komorságba borítson mindent. Akkor láttam utóljára,...

Azután tizenöt év vegetálása Crikvenicán a Nemo-villában leánya, veje és kis unokái családi körében. Most ennek is vége! Rauch Pál, atyai barátom, hajdan mesterem és vezérem, Isten veled!